

Výsledkom hrazanskej konferencie z r. 1964, zaoberajúcej sa problematikou sociálnej štruktúry, sa venovala v našich teoretických časopisoch nemalá pozornosť.¹ Pohľad na výsledky konferencie, venovanej prevažne kľúčovým metodologicko-teoretickým a koncepčným otázkam sociálnej štruktúry, umožňuje po vydaní základných materiálov všimnúť si i niektoré ďalšie aspekty tejto problematiky, osobitne vtedy, keď sa začína postupne naplňať i druhá stránka teoreticko-poznávacieho procesu — empirický výskum zložitých procesov vývinu našej sociálnej štruktúry.²

Nie je náhodné, že problematika sociálnej štruktúry všeobecne a jej konkrétnej historickej podoby osobitne sa dostáva do popredia teoretického výskumu v období po XX. sjazde KSSS. Úvahy o teoretickej koncepcii vedeckého komunizmu späté s problematikou vymedzenia miesta vedeckého komunizmu i sociológie v systéme spoločenskovedných disciplín zahŕňujú pochopiteľne ako základný „objekt“ vedeckého komunizmu sociálnu štruktúru spoločnosti, neredukovateľnú na triednu štruktúru. Zatláčanie zjednodušujúcich pohľadov na spoločnosť a jej štruktúru, tradične podkladaných neutržateľným „binárnym“ modelom, uvoľňuje priestor pre ďalšie rozpracúvanie „statiky“ a „dynamiky“ sociálnej štruktúry na podklade komplexného prístupu rešpektujúceho multidimenzionálny charakter sociálnej štruktúry, polykauzálnosť jej väzieb.

Významný medzník predstavuje v tomto ohľade liblická konferencia z r. 1961, najmä z hľadiska ďalšieho „posunu“ kritérií skúmania procesov sociálnej štruktúry v rámci totálnych procesov genézy a rozvoja socializmu a komunizmu. Hoci v tomto období došlo nesporne i k určitému zjednodušujúcemu preceneniu možností a tempa rozširovania prvkov komunizmu v lone socializmu, predsa však ujas-

nenie povahy vývinových tendencií a protirečení v socializme a tiež metód ich riešenia má v koncepčno-hypotetickom prístupe k sociálnej štruktúre socializmu ako *procesu* (nie stavu) zásadný význam.

V etape ujasňovania základného vzťahu vedeckého komunizmu a marxistickej sociológie, ich referenčných oblastí dochádza osobitne v súvislosti s prácou nad teoretickou príručkou vedeckého komunizmu k ďalšiemu teoretickému rozpracovaniu kategórie sociálnej štruktúry. Správne sa prízvukuje mnohorozmernosť spoločenskej štruktúry, pričom pohľad na jej protirečivú podstatu sa rozširuje jednak v rovine jednotlivých oblastí a sfér spoločenského procesu (ekonomika, politika, ideológia, organizácia a riadenie spoločnosti), jednak v rovine vzájomných vzťahov štruktúrotvorných útvarov (sociálne skupiny, jednotlivci, spoločnosť ako celok).³

Nie je snáď v rozpore s požiadavkou rešpektovania teoretickej mienky jednotlivých (i významných zahraničných) účastníkov hrazanskej konferencie konštatovanie obsiahnuté v predhovore k zborníku, podľa ktorého „vo vnútornom vývoji socialistických krajín vzniká nová zložitá sieť vzájomne sa krížujúcich diferenciácií, v ktorých popri triednych vzťahoch nadobúda stále väčší význam diferenciacia obyvateľstva podľa povahy práce a z nej vyplývajúcej spoločenskej funkcie“.⁴ Au-

* *Sociální struktura socialistické společnosti*, Praha 1966, Svoboda, strán 673.

¹ Napr. M. Petrusek, Z. Strmiska, *Konference o sociální struktuře socialistické společnosti*, Sociologický časopis 1/1965, 60 až 65.

² P. Machonin, B. Jungmann, *Sociální diferenciace socialistické společnosti*, Sociologický časopis č. 6/1966, 65 a n.

³ Pozri *Základy vedeckého komunizmu*, Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava 1965, 17 a n.

⁴ *Sociální struktura socialistické společnosti*, 12, (ďalej len *Sociální struktura...*).

tor, vedúci kolektívu recenzovaného zborníka už na inom mieste špecifikuje proces posunu pólov relácie „triedny faktor“ — „faktor práce“ v prospech posledného. Ide nesporne o jednu zo základných diskusných otázok, ktorej riešenie umožní ďalšie hlboké sociologické skúmanie povahy a zmien v socioprofesionálnej štruktúre socialistickej spoločnosti.⁵

Jednota spoločenskej makroštruktúry a mikroštruktúry a charakteru ich vývinových zákonitostí je teoretickým základom analýzy povahy sociálnej štruktúry socializmu umožňujúcim prekonať tak strnulú jednostrannosť často teoreticky nejasného „makropohľadu“ v minulom vývojovom období, ako aj určité nesprávne, úspešne však prekonávané tendencie oddeľovania nadradžovania spoločenskej mikroštruktúry nad celkový rámec spoločnosti.

Sociologický prístup k sociálnej štruktúre, ktorý ďalej prehľbuje prístup na úrovni vedeckého komunizmu, jednak nevyhnutne vyžaduje, jednak sám umožňuje definíčné vymedzenie kategórie sociálnej štruktúry. I s pripustením výhrady ďalšej verifikácie je teoreticky i prakticky funkčné vymedzenie sociálnej štruktúry ako relatívne stabilného systému podstatných funkcionálnych vzájomných vzťahov spoločnosti (alebo veľkej spoločenskej skupiny) ako celku a spoločenských skupín a jednotlivcov (ako spoločenských jednotiek), ktoré sú prvkami danej spoločnosti, funkcionálnych vzťahov medzi spoločenskými skupinami navzájom a medzi spoločenskými skupinami a jednotlivcami (ako spoločenskými jednotkami), charakteristických pre danú spoločnosť (spoločenskú skupinu) v danom historickom úseku jej vývoja.⁶ Toto pomerne široké vymedzenie, ktoré si osvojili i niektorí ďalší naši teoretici a ktoré neprotirečí teoretickým prístupom teoretikov socialistickej krajiny vystupujúcich na hrazanskej konferencii (Glezerman, Bauman, Janičević a pod.), umožňuje rozvinúť ďalšie charakteristické črty sociálnej štruktúry, vytvorí určitú sústavu diferenciačných znakov sociálnej štruktúry,

ktoré „detailizujú“ sociálnu štruktúru podľa takých znakov, ako sú teritoriálna podmienenosť, biologická podmienenosť, účasť alebo neúčasť na práci (k čomu možno organicky pričleniť postavenie v reprodukčnom procese, pomer k výrobným prostriedkom, podiel v systéme rozdeľovania), spôsob trávenia mimopracovnej doby, utváranie duchovného života atd.⁷ Takto možno — na základe relatívne ustálených kritérií — vnikať do „anatómie“ sociálnej štruktúry, viesť ňou určité primerané horizontálne a vertikálne rezy. Ako uvádza s. Machonin,⁸ kritériá vertikálnej diferenciácie majú osobitnú funkciu v procese vymedzovania špecifických črt socialistickej spoločnosti, procesov sociálnej mobility a sociálnej stratifikácie. I na inom mieste autor postuluje nevyhnutnosť exaktného zistenia skutočných rozmerov a povahy všetkých stránok vertikálnej diferenciácie.⁹ Do určitej miery je odlišný prístup niektorých našich autorov zamýšľajúcich sa nad metodologickými princípmi marxistického modelu stratifikácie a triednej štruktúry. Otázka prechodu triednej štruktúry v stratifikovanú spoločnosť¹⁰ trpí určitým „vákuom“ — v rámci problematiky sociálnej stratifikácie, jej jednotlivých rozmerov (ako je napr. závažný moment účasti na politickej moci) sa vyžaduje chápať triednu štruktúru ako moment sociálnej štruktúry.

Problematiku diferencujúcich a integrujúcich mechanizmov a procesov sociálnej štruktúry možno aplikovať — ako ukazujú niektoré závažné príspevky zborníka (M. Petrussek, H. Hirszowicz o-

⁵ Machonin-Jungmann, cit. stať, najmä 663—665.

⁶ *Sociální struktura...*, 25.

⁷ Tamže, 37.

⁸ Tamže, 38.

⁹ Machonin, *Sociální struktura socialistické společnosti se zvláštním zretelem k Československu*, stud. materiály Soc. akademie, 1966.

¹⁰ Kľofáč-Tlustý, *Soudobá sociologie I*, Praha 1965, 499.

v á) — na štruktúry priemyselných vzťahov v podnikoch. Nejde však len o problém projekcie celospoločenských vplyvov do fungovania širších sociálnych štruktúr, teda o mechanizmus malých sociálnych skupín (Petrušek), resp. o nesporné významnú problematiku pracovných kolektívov s možnosťami skúmania súvzťažnosti formálnych a neformálnych vzťahov a typizujúcich hľadísk aktivity, konformizmu a integrácie v nich (Slejška), ide o doteraz nedostatočne riešenú, a o to viac vo vystúpení M. Hirszowiczovej podnetne vystupujúcu otázku integrujúcej a príp. dezintegrojúcej funkcie organizačných štruktúr. Hirszowiczová podnetne zdôrazňuje,¹¹ že poňatie integrácie obsahuje — v zmysle hlavných hodnôt socialistického modelu — zásadu demokratizmu a racionalnosti a ďalej, že v integračných procesoch treba brať do úvahy i aspekty harmonizácie záujmov jednotlivcov a cieľov organizácie, ako aj vytváranie spoločných kultúrnych hodnôt a vzorov. To, pravda, nevylučuje, v súvislosti s celkovým pohľadom na socialistickú spoločnosť ako stále viac spoločnosť organizácií, prihliadať na pôsobenie diferencujúcich činiteľov.

Podnetnosť jednotlivých príspevkov a materiálov, teoreticky nové pohľady na zložitú, neobyčajne členitú problematiku sociálnej štruktúry, vychádzajúce i z určitých výsledkov empirických sociologic-

kých výskumov, je zrejmä i z dvoch záverečných štúdií venovaných problematike väzieb sociálnej štruktúry a politickej organizácie spoločnosti (Z. Mlynář — V. Pavlíček, *Politická organizace ve vztahu k vývoji sociální struktury socialistické společnosti*; R. Rohan, *Strana a přeměny sociální struktury*). Autori štúdie o politickej organizácii konštatujú, že na vývoj politickej organizácie socialistickej spoločnosti, ak sa má skúmať a riadiť skutočne vedecky, nemožno nazeráť len vo vzťahu k sociálnej štruktúre, iba ako na jej výraz a stránku. Politické riadenie je osobitným prípadom organizácie a regulácie spoločenských procesov. Politický mechanizmus (najmä štátny aparát) je súčasne osobitným prípadom organizačno-inštitucionálneho vyjadrenia *regulačného systému*, ktorý sa musí podrobovať aj všeobecnejším zákonitostiam vytvárania a efektívneho fungovania regulačných systémov, ktoré platia pre riadiace systavy vôbec... Vedecký výskum vedený sústavne i z týchto hľadísk, by mohol okrem iného napomáhať správne oddeliť naozaj politické momenty v spoločenskom riadení a skúmať ich oprávnenosť čo najpresnejšími sociologickými metódami a na druhej strane oddeliť racionálne technické požiadavky spoločenskej organizácie — nezamieňať ich s politickými hľadiskami a skúmať ich exaktným spôsobom.

Otakar Mošner

PRÍSPEVKY K PROBLEMATIKE POLITICKÝCH TEÓRIÍ

Reálnym výrazom stále častejších úvah o problémoch politickej vedy, koncepčných otázok formovania disciplín zaoberajúcich sa rôznymi aspektmi a rovinami politickej štruktúry sú mnohé seriózne pokusy nielen o formuláciu, ale i o riešenie niektorých čiastkových problémov. Do prúdu tohto dlhodobého úsilia možno zaradiť i zborník Filozofickej fakulty KU v Prahe *Problémy novodobých politických teórií*.¹

Je zostavený prevažne z prác autorského kolektívu katedry vedeckého komunizmu a dejín politických teórií, čo samozrejme

¹¹ M. Hirszowiczová, *Formální a neformální aspekty organizačních struktur*, cit. zborník, 356—357.

¹ Vyšiel v edícii *Acto Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1—2, Praha 1966, str. 163.